



УДК 330.15

НЕПРОДУКТИВНИЙ ВІДПЛИВ (ВИВЕЗЕННЯ) ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ЗА МЕЖІ УКРАЇНИ ЯК ЗАГРОЗА ЇЇ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ



О. О. Дубровіна,
канд. екон. наук

Вступ. В умовах розширення масштабів світової фінансової кризи значно посилюється дія загроз, утворених у результаті міжнародного руху фінансових ресурсів. Однією з таких загроз для України є вплив фінансових ресурсів у період «перегріву» економіки. Для багатьох країн, а не лише для України, в умовах загострення світової кризи навіть короткостроковий, але значний за обсягом, вплив фінансових ресурсів може стати чинником, що перекреслить багаторічні зусилля зі здійснення економічних реформ у країні.

Грунтовні дослідження проблеми впливу капіталу здійснили російські економісти: Л. Абалкін, А. Булатов, В. Катасонов. Проблемам тіньової економіки в Україні, в тому числі впливу капіталу за межі країни, присвятили свої праці А. Базилук, З. Варналій, В. Попович, О. Турчинов [2; 3; 4; 5]. Вагомий внесок у вивчення проблеми зробили експерти МВФ А. Аріюші, К. Хабермайер, Б. Лоренс, І. Еткер-Роб та ін. Вони провели детальне дослідження можливостей контролю за рухом капіталу і проблем, що виникають у процесі його лібералізації. Однак серед цих досліджень нема ґрунтовних робіт, які розглядали б способи і форми впливу (вивезення) фінансових ресурсів.

Таким чином, недостатня розробленість цієї проблеми, а також виняткова важливість її теоретико-методичного та прикладного опрацювання з метою протидії впливу фінансових ресурсів зумовлюють **актуальність даної статті.**

Відсутність привабливого інвестиційного та підприємницького середовища, високий рівень тіньової економіки, недоліки в системі державного регулюван-

ня руху фінансових ресурсів і зовнішньоекономічної діяльності створюють підстави для вивезення ресурсів за межі країни, у тому числі із застосуванням протизаконних схем і механізмів, що відповідно до статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» становить загрозу національним інтересам і економічній безпеці України.

Про нестабільність інвестиційного та підприємницького клімату в Україні свідчить зниження індексу економічної свободи України в рейтингу, який визначається американською неурядовою організацією «Герітідж Фаундейшн» («The Heritage Foundation»). В основу рейтингу покладено оцінки за такими напрямками, як торговельна політика, податкове навантаження, ступінь втручання держави в економіку, монетарна політика, інвестиційний клімат, стан банківського і фінансового ринків, зарплати і ціни, захист власності, законодавство і ступінь організованості ринку тощо.

За 2008 р. Україна суттєво погіршила свою позицію, посівши серед 179 країн 133 місце (125 місце в попередньому рейтингу), і вперше з 2002 р. стала «економічно невільною країною». У рейтингу 2009 р. Україна посіла 152 місце в рейтингу зі 179 країн світу, а серед 43 країн Європи їй належить передостаннє місце. При цьому оцінка економічної свободи України в балах становить 48,8 і є нижчою на 2,2 бали порівняно з попереднім рейтингом.

Одним із чинників погіршення індексу економічної свободи України є зростання непродуктивного впливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, що в умовах погіршення зовнішньоторговельного балансу загрожує скороченням валютних резервів країни, зниженням темпів її економічного зростання тощо.

Метою даної статті є викладення теоретико-методичних основ поняття впливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, а також його непродуктивної частини, визначення основних способів і форм його здійснення. Її новизна полягає в наведенні результатів комплексної оцінки обсягів непродуктивного впливу (вивезення) фінансових ресур-

сів за межі України в 2000–2007 рр.

Виклад основного матеріалу. У цій статті терміни вживаються в такому значенні:

- *непродуктивний відплив (вивезення) фінансових ресурсів* – переміщення через державний митний кордон активів (коштів), що походять з джерел в економіці даної країни, а також розміщення за кордоном активів, що належать її резидентам (незалежно від країни походження ресурсів), якщо з переміщених сум не були сплачені податки або всередині держави існує дефіцит інвестицій, який перевищує припустиму граничну межу;

- *обсяг непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів* – визначена за певними критеріями макроекономічної (загальнодержавної) доцільності частина загального обсягу активів (коштів), переміщених через державний митний кордон держави;

- *способи непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів:*

- *легальний* – відплив (вивезення) фінансових ресурсів, який характеризується сукупністю певних ознак, а саме: легітимністю, тобто підконтрольністю державі та здійсненням у санкціонованих (передбачених законодавством або як мінімум ним не заборонених) формах; транскордонністю господарських операцій, що кваліфікуються як відплив ресурсів, що перетинають державний митний кордон. Непродуктивність легального відпливу (вивезення) ресурсів оцінюється через відповідну систему критеріїв економічної безпеки держави, кожному з яких відповідає певний набір індикаторів ($k_1 \dots k_i$), які в сукупності характеризують інтегральний критерій непродуктивності легального відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України. Відповідно, державна політика щодо упередження непродуктивному відпливу фінансових ресурсів легальним способом має бути спрямована на зміцнення економічної безпеки;

- *прихований* – переміщення через державний митний кордон України коштів і цінностей як необлікованої частини легального експорту (імпорту) товарів, послуг і фінансових активів, що здійснюється на основі реалізації різноманітних схем спотворення реальних цін та інших умов договорів (контрактів), а також укладання угод, заздалегідь орієнтованих на невиконання. Відповідно, державна політика щодо попередження непродуктивного відпливу фінансових ресурсів прихованим способом має бути спрямована на підвищення контролю за недопущенням такого відпливу через: спотворення обсягів та цін експортної продукції; недоотримання виручки за експорт товарів і послуг, а також платежів за фіктивними операціями з цінними паперами; порушення резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків в іноземній валюті за експортними операціями та порушення термінів надходження продукції після здійснення

платежів за імпортними операціями;

- *незарєстрований – відплив (вивезення) фінансових ресурсів*, обсяг якого відображений за позицією «Помилки та упущення» платіжного балансу України за умови набуття ним у звітному періоді від'ємного значення [6].

У 2008 р. Міністерство економіки України затвердило Тимчасову методику комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України [1]. У статті наведено результати оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів у 2000–2007 рр.¹ (табл. 1). При цьому оцінку за 2000–2004 рр. здійснено шляхом екстраполяції на ці роки тенденцій зміни показників за 2005–2007 рр.

Основним елементом відпливу за цей період був прихований відплив фінансових ресурсів, який становив 65–75 % від загальної оцінки відпливу (вивезення) фінансових ресурсів. Легальними каналами вивозилося в середньому 25–35% фінансових ресурсів. Обсяги незарєстрованого відпливу фінансових ресурсів були незначними.

Обсяги непродуктивного легального відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України

Незважаючи на те, що інтегральний критерій непродуктивності (k_N) у 2005 р. зменшився і становив 0,683; у 2006 р. – 0,833; у 2007 р. – 0,5 (проти 1,0 в середньому за 2000–2004 рр.), сукупний обсяг щорічного непродуктивного легального відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України за 2005–2007 рр. збільшився у 1,8 раза з 1,9 млрд. дол. США в 2005 р. до 3,3 млрд. дол. США в 2007 р. Це відбулося за рахунок збільшення обсягів легального відпливу фінансових ресурсів (з 2,7 млрд. дол. США в 2005 р. до 6,7 млрд. дол. США в 2007 р.), що спостерігалось за всіма формами відпливу ресурсів (позики/комерційні кредити нерезидентам, прямі та портфельні інвестиції з України, доходи нерезидентів), за винятком сплачених капітальних трансфертів.

У цілому в 2005–2007 рр. відбулося поліпшення показників розвитку інвестиційної та виробничої сфер економіки порівняно з пороговими значеннями економічної безпеки. Частка прямих іноземних інвестицій у ВВП становила 8,51–5,58% у ВВП (при пороговому значенні не менше 5%); рентабельність операційної діяльності промислових підприємств – 5,5–5,8 (при пороговому значенні не менше 5%); показник рівня валового нагромадження основного капіталу – 21,97–27,4% (при пороговому значенні не менше 25%), що зменшувало незадоволену потребу національної економіки в інвестиціях. Однак легальний відплив фінансових ресурсів залишався надто значним.

¹ Оцінка обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за 2008 р. може бути здійснена після отримання всієї необхідної для розрахунку інформації.

**Комплексна оцінка обсягів непродуктивного відпливу (вивезення)
фінансових ресурсів за межі України, млн. дол. США ***

Найменування показника	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Обсяг легального непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України (NLVF)	1256,9 *	982,7*	909*	1082,6*	1332*	1875,4	3273,3	3333,1
Обсяг прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України (PVF)	1837,9*	1682,8*	2789,1*	3073,1	8102,6	5614	6039,9	8472
Обсяг незареєстрованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України (PU)	55	162	879	822	0	0	0	437
Інтегральний (зведений) показник обсягу непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України (NVF)	3149,8	2827,5	4577,1	4977,7	9434,6	7489,4	9313,2	12242,1

* Дані розраховано шляхом екстраполяції на ці роки тенденцій зміни показників у наступні роки.

Основними каналами непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів у середньому за 2005–2007 рр. були такі, %: вивезення доходів нерезидентів, отриманих від інвестицій в економіку України – 68,4; позики/комерційні кредити нерезидентам – 14,6; сплачені поточні трансферти – 8,9; вивезення прямих інвестицій – 6,7 (табл. 2). Незначна частка в структурі непродуктивного легального відпливу в середньому за 2005–2007 рр. належала сплаченим капітальним трансфертам (1,3%) і портфельним інвестиціям (0,2%).

Обсяги непродуктивного прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів

За 2005–2007 рр. обсяг прихованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України збільшився у 1,5 раза, зокрема: в результаті спотворення обсягів і цін експортної продукції з 1,7 млрд. дол. США в 2005 р. до 2,8 млрд. дол. США в 2007 р., недоотримання виручки за експорт товарів і послуг, що не надійшов, і платежі за фіктивними операціями з цінними паперами – з 3,5 млрд. дол. США у 2005 р. до 5,3 млрд. дол. США у 2007 р.

У 2005 р. завдяки активному виконанню заходів Державної програми «Контрабанді – СТОП» та посиленню податкового контролю за дотриманням умов зовнішньоекономічних контрактів обсяг відпливу (вивезення) фінансових ресурсів через експортні операції, щодо яких мало місце порушення резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків, та за

імпортними операціями, щодо яких мало місце порушення термінів надходження продукції, зменшився з 483,5 млн. дол. США (в середньому за 2000–2004 рр.) до 401,1 млн. дол. США в 2005 р.

Однак загальна динаміка зміни обсягів непродуктивного прихованого відпливу є хвилеподібною – підйоми та спади йдуть один за одним під впливом зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури, зміни економічної політики всередині країни та інших факторів (табл. 3).

Основною формою відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України залишається недоотримання виручки за експорт та платежі за фіктивними операціями з цінними паперами (на рівні 60–70% у структурі). Частка прихованого вивезення через спотворення цін та обсягів експортної продукції в 2005–2007 рр. у структурі прихованого вивезення становила 21–33%.

Зміни *обсягу незареєстрованого відпливу (вивезення) фінансових ресурсів* не мали чіткої траєкторії. Їхній приріст становив, млн. дол. США: у 2000 р. – 55; у 2002 р. – 879; у 2007 р. – 437. При цьому вплив цієї складової на загальні обсяги непродуктивного відпливу фінансових ресурсів був несуттєвим.

Висновки. Оцінку масштабів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України доцільно здійснювати на основі порівняння базових складових відпливу та комплексної оцінки відпли-

**Структура
непродуктивного легального відпливу (вивезення)
фінансових ресурсів за межі України**

Найменування показника	Питома вага елементарних складових, %							
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Непродуктивний відплив через: кошти у формі позик/комерційних кредитів нерезидентам	3,3	6,2	9,7	11,8	13,9	14,3	12,8	16,8
прямі інвестиції з України	0,1	2,3	0	1,2	0,3	10,0	0,0	10,1
портфельні інвестиції з України	0,3	0	0	0,0	0,5	0,0	0,1	0,4
доходи нерезидентів, отриманих від інвестицій в економіку України	86,2	84,9	84,2	76,8	77,2	63,1	77,5	64,6
сплачені капітальні трансферти	0,6	0,5	1,2	2,3	1,1	2,9	0,5	0,4
інші сплачені поточні трансферти	9,5	6,1	5,0	7,9	7,1	9,7	9,2	7,7
Непродуктивний легальний відплив (вивезення) фінансових ресурсів	100	100	100	100	100	100	100	100

**Структура складових прихованого відпливу (вивезення)
фінансових ресурсів за межі України**

Найменування показника	Питома вага окремих елементів, %							
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Прихований відплив (вивезення) фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів і цін експортної продукції	15,0	36,0	16,3	32,5	9,8	31,0	21,1	32,5
Обсяг недоотриманої виручки за експорт товарів і послуг, що не надійшов, і платежі за фіктивними операціями з цінними паперами	18,4	48,8	73,6	58,2	85,7	61,8	72,1	62,4
Загальний обсяг сум за експортними операціями, щодо яких мало місце порушення резидентами встановлених законодавством термінів розрахунків в іноземній валюті, та за імпортними операціями, щодо яких мало місце порушення термінів надходження продукції після здійснення платежів	66,6	15,2	10,1	9,3	4,6	7,1	6,8	5,1
Прихований відплив (вивезення) фінансових ресурсів за межі України	100	100	100	100	100	100	100	100

ву фінансових ресурсів з обсягами ВВП та експорту товарів (послуг) з України.

Комплексна оцінка непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України у 2005–2007 рр. становила 8,6–8,7 % порівняно з ВВП. При цьому легальна складова непродуктивного відпливу становила 2,2–3,0 % від ВВП, а прихована – 5,6–6,5 % від ВВП.

Разом із тим, порівняно з експортом товарів, послуг з України прихований відплив (вивезення) фінансових ресурсів становив 15,7–17,2 % у 2005–2007 рр., в тому числі через спотворення обсягів і цін експортної продукції – 3,3–5,6 %; недоотримання виручки за експорт товарів і послуг, що не надійшов, і платежі за фіктивними операціями з цінними паперами – 10,1–11,4 % від обсягу експорту товарів (послуг) з України.

Цей факт потребує, по-перше, уваги з боку контролюючих і регулюючих органів; по-друге, підвищення якості інформаційного забезпечення, в тому числі в частині поліпшення координації дій та обміну даними між органами виконавчої влади України, що здійснюють облік і контроль за зовнішньоекономічними операціями, а також з відповідними службами в країнах – торговельних партнерах.

Враховуючи, що основною причиною непродук-

тивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України залишається несприятливий підприємницький та інвестиційний клімат у державі, пріоритетним напрямом діяльності держави у цій сфері має стати створення умов, за яких приховане вивезення капіталів втрачатиме економічну мотивацію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністерства економіки України від 05.05.2008 № 149 «Про затвердження Тимчасової методики комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України».

2. *Базилук А. В., Коваленко С. О.* Тіньова економіка в Україні. – К.: НДЕІ Мінекономіки України, 1998. – 206 с.

3. *Попович В. М.* Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К.: Правові джерела, 1998. – 448 с.

4. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: Монографія / За заг. ред. *З. С. Варналія*. – К.: НІСД, 2006. – 576 с.

5. *Турчинов О. В.* Тіньова економіка: закономірності, механізми функціонування, методи оцінки. – 1996. – 196 с.

6. Удосконалення методології оцінки непродуктивного відпливу капіталу за межі України: Звіт про НДР (заключний) / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – № ДР 0108U003686; Інв. № 0208U006589 – К., 2008. – 124 с.

УДК 658.14(477)

ТЕНДЕНЦІ КАПІТАЛОУТВОРЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ



В. В. Баліцька,
канд. екон. наук

Постановка проблеми. Виклики світової фінансової кризи та сучасні тенденції економічного розвитку України вимагають професійної уваги урядових і наукових інституцій до процесів капіталоутворення підприємств на макроекономічному рівні. Дана позиція обґрунтовується тим, що рівень капіталізації економічної системи та розвиток фондового ринку безпосередньо залежать від вартісних і

структурних характеристик капіталу, яким володіють, розпоряджаються і використовують у своїй господарській діяльності основні учасники сфери виробництва – підприємства. Але під час оцінювання рівня капіталізації, як правило, параметри капіталу підприємств не враховуються, а дискусія ведеться лише навколо капіталізації фондового ринку, банківської системи, страхових організацій, небанківських фінансових установ тощо.

Мета статті полягає в тому, щоб звернути увагу на загрозові тенденції капіталоутворення суб'єктів економіки та необхідність упровадження ефективних важелів впливу на ці процеси на державному рівні.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Капітал як вартість чи цінність, що приносить